

Anmeldelse af James L. Larson: Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia 1520-1545 (Cambridge/New York m.fl.: Cambridge University Press 2010).

Dreyer, Rasmus Hoeg Colbjørn

Published in:
Dansk Teologisk Tidsskrift

Publication date:
2013

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Dreyer, R. H. C. (2013). Anmeldelse af James L. Larson: Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia 1520-1545 (Cambridge/New York m.fl.: Cambridge University Press 2010). *Dansk Teologisk Tidsskrift*, (1), 74-76. <http://danskeologisktidsskrift.dk>

Euseb

Kirkehistorien & Om dem, der led martyrdøden i Palæstina. Oversættelse og indledning ved Jørgen Ledet Christiansen og Helge Kjær Nielsen. Antikken og Kristendommen 8. København: Forlaget Anis 2011. 596 s. Kr. 348

Det har længe været umuligt at opdrive Knud Bangs gamle oversættelse af Eusebs *Kirkehistorie* (1940-45), og det er derfor prisværdigt, at studerende og alment interesserede læsere nu igen har en oplagt mulighed for at dykke ned i en dansk oversættelse af Eusebs vigtigste værk. For det er et værk, der ikke er så let tilgængeligt qua dets mismask-karakter af namedropping, uddrag af andres værker og springende komposition. At Eusebs komposition er noget forvirrende, giver Jørgen Ledet Christiansen (JLC) og Helge Kjær Nielsen (HKN) et ganske underholdende eksempel på i deres indledning til *Kirkehistorien*. Slå selv op!

Udover nyoversættelsen af Eusebs *Kirkehistorie* har JLC og HKN også oversat et af Eusebs mindre kendte skrifter, *De martyribus Palaestinae* (*Om dem, der led martyrdøden i Palæstina*), der ikke tidligere har været oversat til dansk. Skriftet, der lyder som et moderne arabisk brandskrift, omhandler de kristne, der omkom i Palæstina under Diokletian og Galerius' forfølgelser. I modsætning til store dele af *Kirkehistorien* er det altså begivenheder, som Euseb havde et førstehåndskendskab til. Skriftet (eller skrifterne, da det findes i både en kort og en lang version, der nu begge er oversat) er ikke bare en vigtig kilde til disse begivenheder, men også interessant for dets tidstypiske fokus på martyren. Skriftets værdi og relevans bliver imidlertid ikke kommenteret i den meget korte indledning til skriftet, der alene forholder sig til, om skriftet oprindeligt var placeret efter *Kirkehistoriens* 8. eller 10. bog, og hvad forholdet mellem den korte og lange version har været. En sådan diskussion er måske nok relevant, men sekundær i forhold til en bredere offentlighed. Det virker som om JLC og HKN primært har valgt at oversætte *De martyribus Palaestinae*, fordi Euseb formentlig oprindeligt selv skrev den ene udgave som en slags appendiks til *Kirkehistorien*. Det er selvfølgelig altid rart at få det hele med, men i Eusebs tilfælde er det ofte lidt af en umulighed, fordi han hele tiden korrigerede, genskrev og tilføjede til sine tidligere arbejder. Man kunne derfor spørge, om det ikke havde været nok så relevant i stedet at oversætte *Konstantins liv* (*Vita Constantini*), der – ligesom *De martyribus Palaestinae* – har en tæt forbindelse til *Kirkehistorien*, idet Euseb her genskriver dele af *Kirkehistoriens* 8.-10. bog. Dette værk, der heller ikke tidligere har været oversat til dansk, er et vigtigt supplement til *Kirkehistorien*, idet Euseb her revurderer sin vurdering af kejser Konstantins liv og magt. Værket er således af stor betydning både for forståelsen af Euseb og af Konstantin, hvilket også afspejler sig i den store interesse, som værket har været genstand for i de senere års Euseb-forskning. Nu kan man selvfølgelig altid diskutere, hvilket værk, der er det største *must* på dansk. *De martyribus Palaestinae* har som nævnt også en række kvaliteter, så meget

desto mere ærgerligt er det, at JLC og HKN ikke kommer ind på dem i deres indledning til værket.

JLC og HKNs oversættelse af *Kirkehistorien* og *De martyribus Palaestinae* er ledsaget af et fint noteapparat med faktuelle forklaringer, bibelhenvisninger og enkelte bemærkninger i forhold til oversættelsen. I forhold til Eusebs fremstilling af sin samtidshistorie henviser JLC og HKN til varierende fremstillinger i Lactantius' *De mortibus persecutorum* og Eusebs egen *Vita Constantini*. Her kunne man med fordel også have inddraget ikke-kristne kilder som et interessant korrektiv, eksempelvis de tolv *Panegyrici Latini*.

At udgivelsen ofte vil komme til at fungere som et opslagsværk understøttes fint af en række registre bl.a. over person-, sted- og folkenavne, og henvisninger til både bibelske- og ikke-bibelske skrifter samt et emneregister. Endelig er værket ledsaget af en kort litteraturliste med særlig fokus på dansksproget litteratur. Der bliver dog også nævnt enkelte fremmedsprogede værker, dog primært af ældre dato. Den nyeste Euseb-forskning er næsten helt fraværende, og særligt savner jeg et par litteraturhenvisninger til *Vita Constantini*, der dog spiller en ikke ubetydelig rolle i JLC og HKNs egne noter.

Sidste gang, der blev udgivet et bind i serien *Antikken og Kristendommen*, var originalteksten placeret parallelt med oversættelsen. Det er jo nok sparet væk denne gang pga. omfanget af Eusebs værk. Men hvor ville det have været flot, hvis det havde kunnet lade sig gøre.

Finn Damgaard

James L. Larson

Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia, 1520-1545. Cambridge / New York m.fl.: Cambridge University Press 2010. IX + 534 s. £ 71.

Den nordiske kirkes historie, som P.G. Lindhardt udgav (1945), og siden reviderede flere gange (1967 med J. Balling), er velsagtens en af de eneste kirkehistoriske udgivelser, der virkelig forsøger at skildre hele Nordens kirkehistorie under såvel det samme blik som i en og samme bog. Nævnte gamle sag er vitterlig kirkehistorisk, med reformationen som den uafvendelige aksel, hvorom både værk og kirke drejer sig. Lindhardts bog er dog blot en lærebogssammenfatning af de respektive nationale kirkehistorier, og anlægger således det reformationshistoriske perspektiv nationalt, centreret omkring vægtige personligheder eller skrifter, nådigst med skyldig skelen til Tyskland.

Det synes derfor forfriskende med en skandinavisk-læsende amerikaners blik på hele sagen, ja, Larson lover med sin *Reforming the North* stovt en "rereading [of] the record" (4).

Larson er prof. emeritus i skandinaviske sprog fra Californien-universitetet i Berkeley, altså ikke af folk, vi normalt forbinder med reformationshistorieskrivning. Det præger bogen, der ganske enkelt snarere er en kronologisk *tour de force* gennem Kalmarunionens fald, og hvad deraf fulgte af

politik – reformationen som et *aber dabei* i hænderne på de store personer – end en kirkehistorie på tværs af de nationale grænser, selvom titlen vel lover noget andet? Larson tilsiger ellers i sin forjættende indledning et nyt komparativt perspektiv på både Skandinavien (hvor København er stormens øje; den nordiske periferi er altså ikke med) og på reformationen, der skal væk fra “these older narratives, which assume the inevitability of reform and its consequences”, hvorfor hundredvis af bøger og fremstillinger “need to be reevaluated” (4). Nå da, på sin vis er jeg enig, og man imødeser altså en gennemgribende, neugestaltende fremstilling af reformationen på basis af kilderne. Det får man bare ikke. Faktisk skal man næsten halvejs ind i den fyldige bog, før man træffer på et kapitel, der reelt set behandler kirken, og ja, er det fx ikke for enkelt at løbe de danske prædikanter teologi – i form af bekendelsen fra herredagen i København 1530 – igennem på 14 linier uden nogen som helst selvstændig analyse (223)? Det samme gør sig for så vidt gældende for den vigtige svenske disputation om religionen på rigsdagen i Västerås i 1527, her behøves der kun 6 linier. Jeg spørger: Kan det teologiske indhold af Västerås koges ned til dette: “Doctor Galle of Uppsala spoke in Latin, Master Oluf [Petri] in Swedish. On the questions of indulgences, bishops’ wordliness, and divine law Master Oluf appealed to God’s Word; Doctor Galle (...) to immemorial tradition” (253). Nej, de teologiske kilder kommer slet ikke til orde hos Larson på trods af løfterne. Måske er det et bevidst valg, altså at afspejle en virkelig gennemført “top-down” reformation? Larsons tilgang behandler reformationsprocessen som ‘state-building’ i form af en kamp om ikke bare magt, men også ‘autoritet’: den politiske frem for den teologiske/kirkelige. Larson redegør også rigtig fint for den politiske udvikling fra Christoffer af Bayerns død i 1448 frem til Christian III, hvorfor der ikke hersker tvivl om, at for Larson er det det dramatiske spil om magten i de nordiske riger, som reformationen snor sig om. Konge før kirke, reform før teologi. Bogen falder i fire dele med i alt 21 kapitler. Første del behandler Christian II’s regeringstid, anden del efterfølgerne, dvs. Frederik I i Danmark-Norge og Gustav Vasa i Sverige, tredje del er rent dansk: Grevens Fejde, mens den fjerde og afsluttende del behandler den nye orden og ”The Settlement” heraf (egentlig en ret god term for at undgå det tysk-kontinentale begreb om ‘konfessionalisering’).

Larsons bog er bygget traditionelt og strengt kronologisk op, og han lægger sig endog meget tæt op ad de forhåndenværende nordiske sekundærværker, skønt der i noterne troligt og givtigt refereres direkte til breve og andre aktstykker; men udover referatet kommer Larson sjældent. Formen er nærmest krønikens. Enkelte svipsere sniger sig derfor også ind; det sker jo, hvis man anvender Arild Huitfeldts slut-1500-talskrønike som kildekrift eller i hvert fald ramme for den danske reformationshistorie. Bogen er ellers lydefri, har et godt noteapparat og en fyldig bibliografi; man finder dog nogle irriterende gentagelser og enkelte fejl, fx de upræcise kort. *Reforming the North* er en detaljerig fortælling om det sammenspundne væv, Norden var

på reformationstiden, og som sådan er den komparative tilgang oplysende både i sig selv og for de respektive landes egen historie om reformationen af samfund og kirke. I hvert fald er den god at blive klog af for en, der ikke kender til Nordens reformationer, læs: god for en englenskmand.

Rasmus H.C. Dreyer

Ole Riis og Linda Woodhead

A Sociology of Religious Emotion. Oxford: Oxford University Press 2010. 270 s. £ 34.

Forholdet mellem religion og samfund er en følelsesladet affære. Det er dog vanskeligt at få et præcist videnskabeligt greb om, hvordan følelser, religion og samfund er forbundne. Hvor ord og handlinger er interpersonelt tilgængelige, så er følelser anderledes subjektive, private og rationelt uigennemtrængelige. Sådan lyder i hvert fald den almindelige holdning, som de to forfattere til denne velskrevne bog vil gøre op med. Bogen er et overbevisende argument for en genovervejelse af følelsernes betydning for religionssociologien og et forsøg på etablere et længe savnet teoretisk fundament for fremtidige videnskabelige undersøgelser af religiøse følelser. Det er med andre ord et stort og kompliceret projekt, der på spil i denne velstrukturerede og omfangsmæssigt overskuelige bog.

Bogen består af en lang introduktion, 6 kapitler, en kort konklusion, og et tætskrevet appendiks om metode og praksis i sociologiske studier af følelser. Jeg koncentrerer mig om kap. 1, 2 og 6, der forekommer mig særligt interessante i en teologisk sammenhæng. De resterende kapitler er ikke kedelige (særligt kap. 4 om religiøse følelsers magt er spændende), men involverer en mere rendyrket sociologisk analyse af religiøse følelsers dynamik.

Kap. 1 er bogens teoretiske knudepunkt. Her argumenterer forfatterne overbevisende for deres egen relationelle følelseteori, udarbejdet i en grundig diskussion med aktuelle filosofiske, psykologiske og naturvidenskabelige perspektiver på følelser. Teorien lægger naturligvis mest vægt på følelsernes sociologiske "meso- og makroaspekt" (dvs. sociale interaktioner og samfundsmæssige dynamik), men undgår en forsimplet sociologisk reduktionisme (der anser følelser som alene et produkt af sociale kræfter og kollektive stemninger) ved at tage følelsernes personlige "mikroaspekt" seriøst. Resultatet er en nuanceret, flerdimensional fremstilling, der tegner et billede af menneskelige følelser som et dynamisk produkt af særligt tre afgørende faktorer: selv, samfund og (symbolske) objekter. Teorien bliver konsolideret med nøglebegrebet "følelsesregimer", der fungerer som analytisk katalysator gennem resten af bogens undersøgelser. Følelsesregimer er socio-symbolske makrostrukturer, der opretholder de følelsesmæssige normer, der artikulerer og kontrollerer følelser i forskellige segmenter af samfundet – fra forretningslivets dyrkelse af ambition over familiens intime kærlighed til en religiøs gruppes følelses-

konstellationer. I hjertet af de forskellige følelsesregimer banker, hvad forfatterne kalder "følelsesprogrammet", som er karakteriseret af en særlig skala af normative følelser og mere eller mindre harmoniske udtryk. Samfundets mangfoldige segmenter er altså kendetegnet ved deres karakteristiske konstellationer af godkendte, mindre velansete og ligefrem forbudte følelser (følelsesprogrammet), der tilsammen udtrykker de forskellige grupperinger konsoliderede normer for de enkelte personers følelsesliv (følelsesregimet).

Kap. 2 tager fat på bogens tema om religiøse følelser. Religiøse følelser er i sig selv ikke anderledes end andre følelser som fx håb, vrede og kærlighed, men bliver først kvalificerede som religiøse igennem det specifikke følelsesprogram, som udgør den enkelte religion. I kraft af det dynamiske forhold til centrale symboler og personer samt den praksis, der kendetegner en bestemt religion bliver almenmenneskelige følelser konsolideret af den normative struktur, der udgør denne religions følelsesregime. Religiøse følelser adskiller sig dog ved en særlig normativ forankring, der som oftest gør dem mere stabile og stærke end hverdagens følelsesrum. Derved er de i stand til at transcendere den sekulariserede hverdags kalejdoskopiske følelsesregimer (så som arbejde, venner, fritidsinteresser), hvilket gør dem til mere solidt forankrede orienteringspunkter for vores eksistens.

Kap. 6 drager konklusionen af de mellemliggende kapitlers analyse af religiøse følelsers funktion og betydning i det dynamiske forhold mellem selv, samfund og symboler. Dette kapitel er en facetteret *tour de force* igennem religiøse følelsers status, svære vilkår og egentlige betydning i det senmoderne, vesterlandske samfund. De religiøse symboler i et "diversificeret", "polycentreret", "affortryllet" samfund kæmper med konkurrerende symboler, der bryder ind i de store religioners traditionelle følelsesregimer. Det betyder, at de religiøse følelsesprogrammer i dag er anderledes skrøbelige end tidligere, og at religioner i dag er nødt til at forholde sig til denne forandring. Forfatterne afslutter med at opridse muligheder for (og konsekvenser af) forskellige tiltag og reformer.

At bogen snart også udkommer i en økonomisk overskuelig paperback udgave er blot endnu en grund til at afskaffe sig denne interessante, teoretisk udfordrende og på mange måder teologisk relevante bog.

René Rosfort

Martin Keßler

Johann Gottfried Herder – der Theologe unter den Klassikern. Das Amt des Generalsuperintendenten von Sachsen-Weimar. 2 bd. Berlin – New York: Walter de Gruyter 2007. Bd. 1: XXV + 671s; Bd. 2: XVIII + 672-1115s. € 209.

Kirkehistorikeren Martin Keßler, nu i Göttingen, indleverede i 2005 sin dissertation i Jena om Johann Gottfried Herders embedstid i Weimar, og denne store sag har nu nogen tid foreligget i bogform.

Keßlers dissertation er et på alle måde stort anlagt arbejde, som tilstræber at komme rundt om alle aspekter af Herders embede, lige fra ansættelse over opgaver og forpligtelser til væsentlige dele af indholdet. Bogen er delt op i fem dele af vekslende længde: 1. del (11-52) omhandler kaldet, berømt ikke mindst i kraft af Goethes opdrag; 2. del (53-124) beskriver indgående selve embedet, struktur, pligter og ændringer deri; 3. del (125-251) tematiserer personalepolitik og -administration; 4. del, som er langt den største og omfatter resten af første bind (253-671), er en grundig undersøgelse af hele embedsområdets udseende og forandring inden for kirke, skole og universitetet i Jena; 5. og sidste del (672-1012) gennemgår minutiøst selve prædikeembedet i Weimar; dertil kommer et stort tillæg med forkortelser, arkiv-, kilder- og litteraturhenvisninger samt indeks (1013-1115).

Johann Gottfried Herder (1744-1803), som, jf. bogtitlen, er blevet kaldt teologen blandt klassikerne, havde allerede i 1776 et fint forløb bag sig. Efter to års studier i Königsberg, ikke mindst under Kant, fra 1762-64, blev han ansat i den unge alder af 20 år i Riga, hvorfra han drog på rejse i 1769. Efter ophold i Paris, ledsager for fyrstesønnen af Eutin og ophold i Straßburg (hvor han gennemgik en smertefuld og mislykket operation, og hvor han mødte den fem år yngre jurastuderende, Goethe, som beundrede den allerede da unge, lærde Herder meget), blev Herder kaldet i 1771 til det lille fyrstedømme Schaumburg-Lippe og residensbyen Bückeburg som hofprædikant og konsistorialråd. Da Goethe fik ham til Weimar, var han allerede berømt, ikke bare for en række, stærkt omdiskuterede bidrag til æstetikken, men også, og ikke mindst, for en afhandling om sprogets oprindelse og for et originalt historiefilosofisk skrift hhv. *Über den Ursprung der Sprache* (1770) og *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774).

Herder blev af Goethe kaldet til embedet i Weimar og ansat som fyrstehoffets førsteprædikant (Oberhofprediger), skriftefader (først og fremmest for hoffet), øverste præst for byen Weimar (Oberpfarrer), kirkekassens *commissarius*, gymnasiets efor, generalsuperintendent for specialintendenturet Weimar, Overkonsistorial- og kirkeråd, Magnifizens (en særlig ærestitel, som kun tilkom Herder og Jenaer-universitetets rektor; titlen blev ved titulering altid anvendt først); og endelig Generalsuperintendent for fyrstedømmet Sachsen-Weimar. Som om alle disse opgaver i sig selv ikke skulle kunne fylde en hverdag ud, så kommer dertil en fortsat beskæftigelse med forfatterskabet – Suphan-udgaven er på 33 bind, hvoraf en betragtelig del skrives i de 27 år i Weimar.

Keßlers fokus holdes dog på Herders embede, og det gør han godt. Det er et overordentlig grundigt og forbløffende flittigt arbejde, som vidner om et detailkendskab til både uddgivne manuskripter, kilder og forskning, og ikke mindst bevidner en dygtig forsker med et kolossalt overblik og sundt jugement. Mange antagelser bliver undervejs revideret og korrigeret, og Keßler er i løbende dialog med en omfattende forskning. Forfatteren selv henviser

jævnligt til Hayms biografi fra 1880-85 (som også suppleres og korrigeres), og alene disse henvisninger godtgør Hayms formidable indsats og lærdom.

Inden for sit område vil Martin Kefflers bog utvivlsomt opnå samme status, dvs. den må og vil blive det referenceværk, som enhver forskning om Herders liv og tid i Weimar ikke kan være foruden. Ydermere er det et dybtgående indblik i 1700-tallets kirkeliv, som enhver med interesse i europæisk kirke- og kulturhistorie kan have fornøjelse af – men som de fleste alene på grund af omfanget nok aldrig får læst.

Johannes Adamsen

David Bugge

Hinandens verden. Ledsager til K.E. Løgstrup: Den etiske fordring. Løgstrup biblioteket. Aarhus: Forlaget Klim 2011. 359 s. Kr. 299. *Kompendium til K.E. Løgstrup: Den etiske fordring.* Løgstrup biblioteket. Aarhus: Forlaget Klim 2011. 95 s. Kr. 129.

Vil man tilegne sig en klassiker intensivt – om det nu er som selvstudium eller i et undervisningsforløb – er kommentarer et uundværligt hjælpemiddel. Løgstrups *Den etiske fordring* (DEF) har uden tvivl klassikerstatus i det dansk-skandinaviske kulturelle område (men også i den tysksprogede teologiske etik), og Bugges kommentar, understreger og fuldender for så vidt denne særlige position. Det drejer sig om en *ledsager* til DEF – inspireret af den engelske *companion* (10). Man kan rent faktisk betragte denne bog som en kyndig partner eller ledsager, som hjælper og understøtter på en vejstrækning – Løgstrups argumentationsgang – der ikke altid er så nem at tilbagelægge.

Kapitelinddelingen i bogen svarer til opbygningen i DEF. Underafsnittene og deres overskrifter har Bugge derimod udarbejdet på ny i forbindelse med sin rekonstruktion af argumentationsgangen (således har fx kapitel II og V i DEF to underpunkter – i ledsageren derimod seks). Bogens hovedformål består på den ene side i den rekonstruerende analyse, forklaring og diskussion af DEF, afsnit for afsnit. På den anden side vil Bugge – om end mere implicit – fremlægge en helhedstydning af DEF. Den sidstnævnte hensigt tjener samtidig til at rydde nogle "alvorlige misforståelser" af DEF af vejen (11).

Bugge identificerer i sin analyse de enkelte argumentationsskridt og -linjer, påviser deres interne sammenhæng og perspektiverer dem på baggrund af deres bredere kontekst. Han analyserer dog også begrebslighed og metaforik (jf. fx afsnittet *Håndmetaforen*, 41-43). Denne analyse går meto- disk hånd i hånd med de forklarende og uddybende kommentarer og med diskussion af argumenterne. Som hermeneutisk hjælp bruger Bugge især Løgstrup selv (bl.a. forarbejderne til DEF og "Replik" i *Kunst og Etik*, men også uudgivne papirer). Dertil kommer belysningen af Løgstrups faglige og skønlitterære referencer, samt anvendelsen af repræsentativ sekundærlitteratur. Som man kan forvente af en kommentar, som til stadighed kræver en stor indsats af sin forfatter, forholder Bugge sig som regel sympatisk til Løg-

strups argumenter. Han kan dog også fremføre klare og pointerede indsigelser imod Løgstrup. Således kritiserer han fx Løgstrups analyse af tilgivelsen eller hans tydning af Kierkegaards *Kærlighedens Gerninger* (den manglende hensyntagen til den dialektiske dobbeltbevægelse, hhv. den “anden umiddelbarhed” hos Kierkegaard).

Bugges helhedstydning sigter først og fremmest på at indskærpe det dialektiske væsenstræk i Løgstrups tænkning (jf. 314, n. 152), dvs. hans dialektisk-spændingsfyldte sammentænkning af fænomener, der tilsyneladende står i modsætning til hinanden (den radikale fordring og de sociale normer, rummelighed og intimitet, socialitet og subjektivitet, synd og menneskelivets godhed, norm og spontanitet, poesi og eksistens osv., jf. 39, 50, 70, 91, 148f., 163, 173, 237, 254, 312). I forbindelse med denne indsats korrigerer han den naive optimisme, som Løgstrup ofte tilskrives med hensyn til menneskets formåen, og betoner det etikkritiske væsenstræk ved DEF (som resulterer af den etiske fordrings “paradoksaltitet” som kærlighedsfordring, 184, jf. 11). En billedligt godt pointeret helhedstydning, som afspejler sig i de enkelte analyser, finder man desuden i bogens titel: Løgstrups etik spidser til i tesen om, at vi er “hinandens verden” (256, 15).

Bugges kommentar er en velkommen og nyttig forståelseshjælp, som forhåbentlig vil finde mange læsere. Hans betoning af Løgstrups tænknings dialektiske karakter må bifaldes, men ligeledes hans fremhævelse – også imod Løgstrup – af konfliktsituationen som menneskelig grundsituation (115, 167, 194, 261). Naturligvis kan forskellige aspekter af hans analyse diskuteres. Et kritisk punkt vedrører fx hans vurdering af skønlitteraturens betydning hos Løgstrup (“den helt centrale rolle”, 25). Vel kan man finde mange skønlitterære øjenåbnere og eksempler i DEF. Men det kan betvivles – dvs. evt. også i modsætning til Løgstrups eksplicit høje vurdering af litteraturen – om deres metodisk-hermeneutiske relevans faktisk kan sammenlignes med DEFs eksistentialanalytiske og sprogfænomenologiske karakter. Som et mere konkret punkt kan man diskutere Bugges antagelse af, at Løgstrup to steder har brudt fordringens tavshed (57, 142). Formuleringerne af fordringen, om ikke at undertrykke den andens vilje og ansvar og aldrig at forhindre den anden i at forstå sit liv som skænket, bryder ikke dens tavshed (som kærlighedens radikale og tavse fordring), men artikulerer snarere de analytiske implikationer af kærligheden.

Bugges kommentar er ledsaget af et separat udgivet kompendium, som i tetisk punktform rekonstruerer DEFs “hovedtanker og argumentationsgang” (jf. undertitlen). Det hjælper med at give en hurtig og koncentreret oversigt over DEFs indhold og forløb. Det bør naturligvis ikke erstatte et selvstændigt rekonstruktionsarbejde, som udgør den væsentlige del af en forståelses- og læringsproces. Men det danner sammen med kommentaren et instrumentarium, som letter og uddyber – men også kritisk udfordrer – forståelsen af DEF.

Johann-Christian Pöder